

Azərbaycan-Türkiyə iqtisadi əlaqələri son illərin təhlilində

*Ruslan Atakişiyev - İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzinin prezidenti*

Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan arasında iqtisadi münasibətlər ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra yenidən bərpa olunmuşdur. İki ölkə arasında formalaşan iqtisadi əlaqələr dövlətlərarası maraqları özündə ehtiva etməklə yanaşı, geoiqtisadi mövcudluq baxımından regional və global səviyyədə millətlərarası səmərəli əməkdaşlığa da töhfə verməkdədir.

Strateji tərəfdaşlar olan bu iki ölkənin siyasi, mədəni bağlarının iqtisadi baxımdan möhkəmlənməsinin də bir sıra səbəbləri vardır. Belə ki, Türkiyə üçün Azərbaycan dayanıqlı enerji mənbəyi, Orta Asiya ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi üçün sözügedən regiona açılan qapı, İpək yolu üzərindəki dövlətlərlə ticarət imkanı, böyük xammal ehtiyatları ilə təminat və s. rolunu oynayır. Azərbaycan üçün isə Türkiyə enerji ehtiyatlarının dünya bazarlarına çıxarılması, Avropa Birliyi ilə iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsində tranzit ölkə, regional və beynəlxalq strateji layihələrdə dayanıqlı tərəfdaş və s. qismində çıxış edir.

2008-ci ilin əvvəlində Azərbaycan Respublikasının parlamentində "Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında uzunmüddətli iqtisadi əməkdaşlıq proqramı və icra planı" qəbul edilmişdir. İndiyə qədər iki ölkə arasında müxtəlif sahələri əhatə edən 130-dan artıq sənəd imzalanıb.

Müstəqilliyin ilk dövrlərində ölkəmizə Türkiyədən idxal olunan məhsulların illik həcmi orta hesabla 116 milyon ABŞ dolları, Azərbaycandan ixrac olunan əmtəə və xidmətlər 24.85 milyon ABŞ dolları səviyyəsində olmuşdur.

İlbəil genişlənən iqtisadi münasibətlər artıq yeni mərhələnin başlamasından xəbər verir. Son dövrlər Azərbaycan və Türkiyə iqtisadiyyatının dinamik inkişaf etməsi özünü bu ölkələr arasında mövcud olan ticarət dövriyyəsinin yüksəlməsində, qarşılıqlı investisiya qoyuluşlarının həcmının artmasında, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin genişlənməsində və digər sahələrdə açıq şəkildə göstərməkdədir.

2014-cü ilin statistik məlumatlarına əsasən qeydiyyatda alınmış 5287-si tam xarici investisiyalı, 1710-u isə birgə müəssisə olmuşdur. Statistik vahidlərin Dövlət Registrində qeydiyyatdan keçmiş tam xarici investisiyalı və birgə müəssisələrə əsasən Türkiyə (31,2%), Böyük Britaniya (8,6%), Rusiya (6,5%), İran (5,3%), ABŞ (3,7%), Almaniya (2,1%) və digər ölkələrin (42,6%) sahibkarları tərəfindən yaradılmışdır. Buradan da görüldüyü kimi, 2014-cü il üzrə Türkiyə investisiyalı tam xarici və birgə müəssisələrin həcmi 31,2% olmaqla üstünlük təşkil etmişdir.

Azərbaycanla Türkiyə arasında xarici ticarət dövriyyəsi də müstəqilliyin ilk dövrləri ilə müqayisədə köklü şəkildə artmışdır. Belə ki, cədvəl 1-də göstərilən rəqəmləri təhlil edən zaman görürük ki, Azərbaycanla Türkiyə arasında idxal və ixrac əməliyyatlarının ümumi həcmi 2014-cü il ərzində 1 789 134,23 min manat təşkil etmişdir. 2014-cü il ərzində Türkiyədən Azərbaycana 1 286 641,39 min manatlıq əmtəə və xidmət idxal olunmuşdur. Azərbaycandan Türkiyəyə isə ixracın həcmi həmin dövr üçün 502 492,84 min manat təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, Türkiyə üçün ölkəmizlə ticarət dövriyyəsi 2014-cü il ərzində 784 148,55 min manatlıq müsbət saldo ilə nəticələnmişdir.

Cədvəl 1

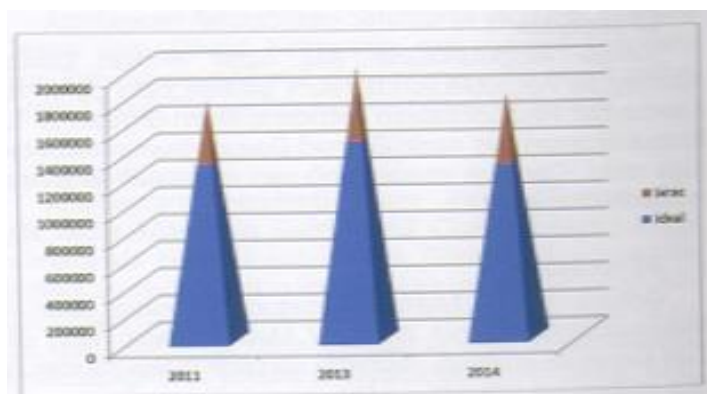
Türkiyə ilə Azərbaycan arasında idxal və ixrac əməliyyatlarının göstəriciləri

mın manatla

Əməliyyatın növü	2011	2013	2014
idxal	1302640,5	1463804,78	1286641,31
ixrac	455760,98	525985,86	502492,84

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatı

Diagram 1

Əvvəlki illərlə müqayisə apardıqda isə görürük ki, ticarət dövriyyəsinin həcmi 2011-ci ildə 1 758 401,48, 2013-cü ildə isə 1 989 790,64 min manat olmuşdur. Təhlillər göstərir ki, 2013-cü ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 2011-ci ilə nisbətən orta hesabla 13% artmışdır. O cümlədən də Azərbaycandan Türkiyəyə məhsul ixracı 2013-cü ildə 2011-ci ilə nisbətən 15% artmışdır. O cümlədən də 2014-cü ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında xarici ticarət dövriyyəsi 2011-ci ilə nisbətən orta hesabla 1,74% faiz artmışdır. Ümumiyyətlə, şəkil 1-də də illər üzrə aparılan müqayisələrdən hər iki ölkə arasında xarici ticarət dövriyyəsinin dinamik olaraq artdığını görmək olar. xarici ticarət dövriyyəsi üzrə cədvəl 2-dəki rəqəmləri təhlil edən zaman göstərmək olar ki, Türkiyə Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrində ilk beşlikdə yer almaqdadır.

Cədvəl 2

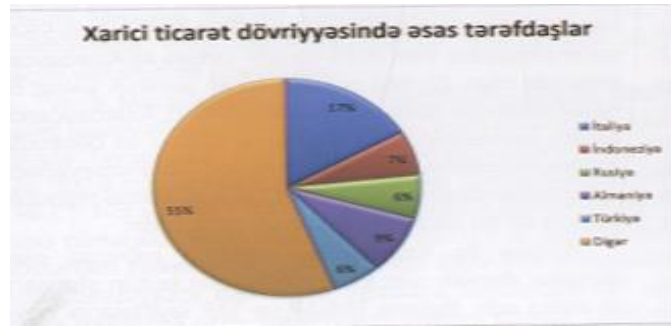
Xarici ticarət dövriyyəsində əsas tərəfdaşların xüsusi çəkisi

Xarici ticarətdə yeri	Ölkə	Xüsusi çəkisi, faizlə 2010	Xüsusi çəkisi, faizlə 2013	Xüsusi çəkisi, faizlə 2014
1	İtaliya	25.6	18.0	16.37
2	Almaniya	2.8	8.1	8.48
3	İndoneziya	6.9	7.4	6.59
4	Rusiya	2.2	6.3	6.30
5	Türkiyə	3.4	5.7	5.77

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Belə ki, 2014-cü ildə xarici ticarətdə İtaliya ilə əlaqələr ümumi dövriyyənin 16,37, İndoneziya ilə 6,59, Rusiya ilə 6,3, Almaniya ilə 8,48, Türkiyə ilə isə 5,77 faizini təşkil etmişdir. Türkiyə ilə xarici ticarət dövriyyəsi 2014-cü ildə 2010-cu ilə nisbətən orta hesabla 67,6% artaraq bu ölkənin 5-ci yerdə qərarlaşmasına səbəb olmuşdur. Bunu diaqram 2-də ümumi xarici ticarət dövriyyəsində 5 ilk ölkənin payının 54% ətrafında olduğunu görmək olar.

Diaqram 2

Xarici ticarət dövriyyəsi üzrə təhlilləri cədvəl 3-ün məlumatları əsasında apararıq zaman aydın olur ki, idxalda Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycanın başlıca ticarət tərəfdaşı olmaqla burada 2-ci yerdə durur. Belə ki, Azərbaycana 2014-cü il ərzində idxal olunan əmtəə və xidmətlərin həcmində Rusiya 14,31, Türkiyə 14,0, Böyük Britaniya Krallığı 10,65 faiz təşkil etmişdir.

Cədvəl 3

İdxalda əsas tərəfdaşların xüsusi çəkisi

İdxalda yeri	Ölkə	Xüsusi çəkisi, faizlə 2010	Xüsusi çəkisi, faizlə 2013	Xüsusi çəkisi, faizlə 2014
1	Rusiya	17.3	14.1	14,31
2	Türkiyə	11.7	13.7	14,0
3	Böyük Britaniya	4.6	12.5	10,65

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

2013-cü ilin statistik məlumatlarına əsasən, Türkiyədən Azərbaycana il ərzində 319.7 ton quş əti və əlavə ət məhsulları, 123.3 ton təzə və dondurulmuş balıq, 792.8 ton süd və qaymaq, 1 299.4 ton pendir və kəsmik, 6 921.6 ton kartof, 1 280.4 ton təzə meyvə, 8.3 min ton buğda, 2 796.7 ton təbii qum, 86 773.2 ton kvars, 1 136.9 ton dərman vasitələri və s. idxal olunmuşdur.

Cədvəl 4

İxracda əsas tərəfdaşların xüsusi çəkisi

İdxalda yeri	Ölkə	Xüsusi çəkisi, faizlə 2010	Xüsusi çəkisi, faizlə 2013	Xüsusi çəkisi, faizlə 2014
1	İtaliya	33.0	25.0	22.02
2	İndoneziya	3.7	11.6	9.22
14	Türkiyə	0.8	2.2	2.30

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Xarici ticarət dövriyyəsində ixracda Azərbaycanın əsas tərəfdaşları sayılan ölkələr arasında, cədvəl 4-ün məlumatlarına əsasən, Türkiyə 2014-cü ildə 14-cü yerdə qərarlaşmışdır. Bununla yanaşı, 2014-cü ildə xarici ticarətdə Azərbaycandan Türkiyəyə ixracın həcmi 2010-cu ilin müvafiq göstəricisinə əsasən orta hesabla 2 dəfə artmışdır. 2013-cü il ərzində Azərbaycandan Türkiyəyə 9 333.2 ton kerosin, 25 406.4 ton sürtkü yağları, 376.6 mln. kvts elektrik enerjisi və s. məhsullar ixrac olunmuşdur.

Türkiyə Azərbaycan Respublikasına qoyulan xarici investisiyalarda da əhəmiyyətli yeri tutmaqdadır.

Cədvəl 5-dən göründüyü kimi, 2013-cü ildə Azərbaycana 10 540,9 mln. ABŞ dolları həcmində xarici investisiya qoyulmuşdur. Bundan Türkiyə 401,3 mln., Niderland 141,6 mln., Böyük Britaniya 136,0 mln. ABŞ

dolları məbləğində investisiya yatırmışdır. Türkiyə tərəfindən ölkəmizə yatırılan sərmayəni illər üzrə təhlil edən zaman görürük ki, müstəqilliyin ilk illərində bu göstərici 6,8 mln., 2003-cü ildə 17,1 mln., 2008-ci ildə 60,8 mln., 2010-cu ildə isə 147,5 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Statistik məlumatların təhlilindən [səh.51-52]

Cədvəl 5
Xarici investisiyalar (min. ABŞ dolları)

	1995	2003	2008	2010	2011	2013
Cəmi xarici investisiya	375,1	3371,0	6 847,4	8 247,8	8 673,90	10 540,9
o cümlədən:						
Maliyyə kreditləri	220,4	238,3	2 357,9	3 405,9	3 692,5	2 655,8
Neft sənayesinə	139,8	2972,4	3 350,7	2 955,3	3 407,8	4 935,2
Birgə və xarici investisiyalı müəssisələr	14,9	45,4	494,1	659,6	886,0	1041,0
ondan:						
Türkiyə	6,8	17,1	60,8	147,5	89,1	401,3
Niderland	-	-	43,8	163,5	173,3	141,6
ABŞ	2,1	4,9	108,8	40,0	73,8	24,4
Almaniya	1,2	-	48,2	17,0	32,5	15,1
Rusiya	0,7	1,2	5,8	11,7	35,0	36,1
Böyük Britaniya	0,7	9,0	146,4	144,0	148,8	136,0
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	0,7	4,4	38,5	30,3	75,3	109,3

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəl 6
2013-cü ildə qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin ölkələr üzrə sayı

	Cəmi		o cümlədən:			
	turistlərin sayı, nəfər	tur-günlərin sayı, adam-gün	qəbul edilmiş		göndərilmiş	
			turistlərin sayı, nəfər	tur-günlərin sayı, adam-gün	turistlərin sayı, nəfər	tur-günlərin sayı, adam-gün
Cəmi	91961	670367	10605	58173	81356	612194
o cümlədən:						
Rusiya Federasiyası	21448	197842	5645	28030	15803	169812
Ukrayna	1158	8474	27	99	1131	8375
Türkiyə	22940	152607	84	316	22856	152291
Birləşmiş Krallıq	2284	11960	171	444	2113	11516
BƏƏ	10057	59511	70	177	9987	59334
İran	4490	41375	2024	17024	2466	24351

də görmək olar ki, Türkiyə tərəfindən Azərbaycana qoyulan investisiyalar 2013-cü ildə 1995-ci ilə nisbətən orta 59 dəfə artmışdır. Müvafiq olaraq da bu göstərici 2013-cü ildə 2003-cü ilə nisbətən 23 dəfə, 2008-ci ilə müqayisədə 6,6 dəfə, 2010-cu ilə nisbətdə isə orta hesabla 2,7 dəfə artmışdır.

Bunu ilbəlil Türkiyənin Azərbaycan iqtisadiyyatına artan marağının ifadəsi olmaqla yanaşı, ölkəmizdə türk iş adamlarının fəaliyyətinə yaradılan şəraitin təzahürü kimi də qiymətləndirmək olar. Onu da qeyd etmək ki, Azərbaycanın ən böyük neft şirkəti olan SOCAR tərəfindən də Türkiyəyə yatırılan investisiyanın həcmi ümumilikdə 20 mlrd. ABŞ dollarına çatdırılması gözlənilir. Bütün bu yatırılan qarşılıqlı investisiyalar regional və global iqtisadi layihələrin reallaşmasında və hər iki ölkənin dünya bazarında strateji tərəfdaş kimi rəqabətə davamlı fəaliyyətinin təmin olunmasında başlıca rol oynayacaqdır.

Qeyd etmək ki, son illər Türkiyə ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafında turizm sektorunun böyük rolu olmuşdur. Dünya turizm sənayesində 3-cü və 4-cü yerləri bölüşən Türkiyənin turizm sahəsindəki təcrübələrinin Azərbaycana gətirilməsi ölkəmizdə bu sektorda beynəlxalq standartların tətbiq olunması, xidmətin keyfiyyətinin artırılması, ixtisaslı kadrların yetişdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Turizm üzrə cədvəl 6-da göstərilən məlumatları təhlil edən zaman görmək olar ki, 2013-cü ildə ölkə üzrə qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin ümumi sayı 91 961 nəfər təşkil etmişdir. Onlardan Rusiya üzrə 21 448, Türkiyə üzrə 22 940, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri üzrə 10 057 nəfər təşkil etmişdir. Buradan görmək olar ki, Azərbaycanın beynəlxalq turizm əlaqələrində Türkiyə ən öncül yerlərdə dayanmaqdadır. Cədvəl 6-nın məlumatına əsasən, 2013-cü il ərzində Azərbaycandan xaricə göndərilmiş turistlərin 22 856 nəfəri Türkiyəyə, 15 803 nəfəri isə Rusiyaya yola salınmışdır. Xaricdən Azərbaycana gələn turistlərin sayına baxdıqda isə görmək olar ki, 2013-cü ildə bu rəqəm Türkiyə üzrə 84 nəfər təşkil etdiyi halda, İran üzrə 2 024, Rusiya üzrə 5 645 nəfər olmuşdur. Yəni 2013-cü ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında olan 22 940 nəfərlik turist axınının yalnız 84 nəfəri ölkəmizə gəlmişdir. Hesab edirik ki, Azərbaycanda turizm xidmətinin daha da inkişaf etməsi və

Ölkəmizin turizm obyektləri barəsində türkiyəli istirahtsevrlrin məlumatlandırılması sayəsində gələcək illərdə respublikamıza da bu ölkədən turist axını artacaqdır.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasında mövcud olan əlaqələr, demək olar ki, iqtisadiyyatın bütün sferalarını əhatə edir. Burada TANAP v TAP layihələrini qeyd etmədən keçmək olmaz. Bu layihə 2014-c ildə Avropanın davamlı enerji təminatının gələcəyi olduđunu bir daha sübut etdi.

Sonda qeyd edək ki, bütün təhlillər Türkiyənin Azərbaycanın digər sahələrdə olduđu kimi, iqtisadi sferada da bařlıca trfdařı olduđunu göstərir. Bu ölkələr arasında ilbəil artan iqtisadi əlaqələr onların biznes subyektləri üçün də yeni iřgzar imkanların açılmasını vəd edir.